

Təqvim yada salır

Aida İmanquliyeva – öz məktəbini yaratmış şərqşünas

Ərəb-məhcər ədəbiyyatının dünyada ilk qadın tədqiqatçısı, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Şərqşünaslıq İnstitutunun ilk qadın direktoru, Bakı Dövlət Universitetinin professoru, tarix yaradan şərqşünas-alim Aida xanım İmanquliyeva 33 il əvvəl – 1992-ci ilin bu günündə 53 yaşında dünyasını dəyişsə də, hər zaman ehtiramla xatırlanan böyük ziyalılarımızdandır.

Tanrının bəxş etdiyi 53 illik qısa ömründə Azərbaycan şərqşünaslıq elmi naminə çox işlər görmüş Aida xanım İmanquliyeva 1939-cu il oktyabrın 10-da Bakıda “Bakı və Baku” qəzetlərinin qurucusu, professor Nəsir İmanquliyevin və soy-kökü, şəcərəsi ilə əfşarlara, qacarlara, Şamaxı əsilzadələrinə, Zəngəzur bəylərinə bağlı olan Gövhər xanım Sultanzadənin ailəsində dünyaya gəlib. Bakının məşhur 132 saylı orta məktəbini bitirdikdən sonra Cümhuriyyətdən nişanə, o dövrün tək və yeganə dövlət universitetinə daxil olub. Aida xanım 1962-ci ildə ali təhsilini başa vurduqdan sonra universitetin şərqşünaslıq fakültəsinin Yaxın Şərq xalqları ədəbiyyatı tarixi kafedrasından aspiranturaya daxil olub. Görkəmli alim Rüstəm Əliyevin rəhbərliyi ilə “Qələmlər cəmiyyəti” və Mixail Nüaymənin onun yaradıcılığında rolu” mövzusunda namizədlik dissertasiyası üzərində işləməyə başlayıb.

XIX-XX yüzillərdə Cənubi Amerikaya mühacirət etmiş Suriya və Livan ədiblərinin yaradıcılığına həsr olunan monoqrafiyada əsas məqsəd “ərəb-məhcər ədəbiyyatı”nın bu qatı ilə bağlı faktları bir araya toplamaq və bu ədəbiyyatı yaradanları dünyaya tanımaq idi. İşin əhatə dairəsinin genişliyi, mənbələrin az olması gənc tədqiqatçını Moskvaya getməyə məcbur edir. SSRİ Elmlər Akademiyasının Şərqşünaslıq İnstitutuna ezam olunan Aida xanım Şərqin məşhur bilicilərindən biri hesab olunan İosif Braginskinin rəhbərliyi ilə dissertasiyasını tamamlayır. 1966-cı ilin martında Aida xanım hər iki məşhur elmi rəhbərinin - Rüstəm Əliyev və İosif Braginskinin xeyir-duası ilə namizədlik dissertasiyası müdafiə edərək elmlər namizədi alimlik dərəcəsi alır.

Gənc alim Şərqdən-Qərbə, Latın Amerikasına mühacirət edən ədiblərin yaradıcılığına üz tutaraq, onların əsərlərində qoyulan ideyaları müdafiə etməklə Hüseyn Cavid, Cübran Xəlil Cübran kimi ədiblərin əsərlərindəki müstəqil ideyaların eyni ağrıdan boy aldığını, eyni amala xidmət etdiyini elmi əsaslarla sübut etməklə mədəni dəyərlərimizə sahib çıxmış olur. Şübhəsiz ki, bunun başlıca səbəbi Aida xanımın mənsub olduğu xalqın, millətin söykəndiyi dəyərlər, yaşadığı gerçəklər idi. Əslində, bu gerçəklər heç də adi gerçəklər deyildi. “Harada ki, sülh var, xeyir var, məhəbbət var, orada Allahın özü var”, - deyib Allahsız və mədəniyyətsizcəsinə məscidləri klublara, anbarlara çevirən, “allahsızlar partiyası” yaradıb ciblərə “allahsız knişkası” qoyan quruluşa etiraz idi. Ziyalının, alimin, müəllimin, böyük mənada isə Vətəndaş, Alimin etirazı idi.

Tədqiq etdiyi ədiblərin yaradıcılıqları ilə bağlı elmi fikirlər irəli sürüb monoqrafiyalar yazmaqla bərabər, “Dünyanın dərki əslində qələbin dərinliklərindəki gizli qatların oyanışı sayəsində mümkün olur”, - deyən Aida xanımın şərqşünas-alim kimi ən böyük uğuru onda idi ki, o, dövrün, mühitin ictimai-siyasi xəritəsini çəkir, ədəbi-bədii, fəlsəfi mühitlərin mənzərəsini yaradırdı. Bu gün demokratik dəyərlərin inkişaf etdiyi, açıq sözün söyləndiyi bir zamanda bu fikirləri söyləmək çox adi, bəlkə adidən də adi görünə bilər. İnformasiya texnologiyalarının o qədər də inkişaf etmədiyi, sərhədlərin qapalı olduğu, ideya döyüşlərinin, soyuq müharibənin tüğyan etdiyi 60-cı illərdə bu fikirləri söyləmək o qədər də asan deyildi.

Amerikaya, Fransaya, Türkiyəyə və Avropanın başqa yerlərinə mühacirət etməklə ruhlarını Vətənə əmanət edən ərəb yazarları azadlıq eşqinə söykənib yaşadıkları kimi, Aida xanım da qələminə söykənib qoca Şərqə 60-cı illərdən şərqilər söyləyir: “Qələmlər Birliyi” ilə Avropaya, Latın Amerikasına müsəlman mədəniyyəti və dəyərini daşıyan ərəb fədailərinin haqq səsinə döndən, Mixail Nüaymə irsinin qarçısına çevrilərək deyirdi: “Mixail Nüaymə yeni həyat quruculuğu prosesinə böyük enerji, heyrətamiz fədakarlıqla qoşulan və bu hərəkətdə öz tarixi keçmişinin özünəməxsusluğunu və zənginliyini unutmayan ərəb ziyalılarının ən qabaqcıl, həsas və istedadlı oğulları sırasında olmuşdur”.

“Mixail Nüaymə və “Qələmlər Birliyi” monoqrafiyasından sonra Aida xanımın 2-ci ən böyük əsəri 1975-ci ildə işıq üzü görmüş “Cübran Xəlil Cübran” monoqrafiyasıdır. Uzaq Amerikada - Nyu-Yorkda ərəb ziyalıları birləşdirən ideya və məfkurə birliyindən söhbət açan A.İmanquliyeva Cübran Xəlil Cübranın da yaradıcısı, qurucusu olduğu cəmiyyətin əhəmiyyətindən danışarkən qeyd edir: “Bu cəmiyyətin yaranması yeni ərəb mədəniyyətinin inkişafında görkəmli rol oynayan təzə və böyük ədəbi məktəbin meydana gəlməsi demək idi”.

Aida xanım Şərqin istedadlı qələm və fırça sahibinin haqqı xidmətdə bulunduğunu söyləyir. O, Cübran Xəlilin bu sahədəki xidmətləri barədə deyir: “Cübran Xəlil Cübran hansı məsələdən danışsın, danışsın, o, həmişə mütəfəkkir, böyük sənətkar, söz ustası və öz xalqını, bütün bəşəriyyəti hədsiz dərəcədə sevmə bir insan olaraq qalır”. Aida xanım bütün ömrünü həsr etdiyi “Müasir ərəb ədəbiyyatının korifeyləri” monoqrafiyası ilə yeni bir dünya - ərəb ədəbiyyatı ilə bağlı sanballı mənbə yaratmış oldu. 1992-ci ildə işıq üzü görən möhtəşəm kitab böyük alimin elmi ictimaiyyətə təqdim etdiyi son əsəri oldu...

Şərqşünas-alim kimi arxada qoyduğu 30 ilə abidə ucaldan Aida xanım Şərq ədəbiyyatı korifeylərinin fikirlərini, düşüncələrini tədqiqatçı cəlb edən-özü də onlarla bir sırada olurdu. Akademik üslubla bərabər, elmi-bədii, publisistik ruha köklənən Aida xanım bu əsəri ilə özünün təkcə alim, şərqşünas obrazını deyil, şair, yazıçı, mütərcim obrazını da yaratmış oldu.

Onun bu qüdrəti ərəb məhcər ədəbiyyatının müxtəlif sahələrinə həsr olunmuş məqalələrində, şəxsən özünün təşkil etdiyi konfrans və simpoziumlarda təsdiqlənirdi. Şərqşünas-alimlər Ziya Bünyadov, Vasim Məmmədəliyev, İosif Braginski, İrina Bilik, Anna Dolinina, Aleksandr Kudelin, Valeriya Kripçenko, İsak Filiştinski, Olqa Frolova, Malik Qarayev dəfələrlə onun fikirlərinə şərik çıxırdılar.

Bir vaxtlar təhsil aldığı Azərbaycan Dövlət Universitetinin şərqşünaslıq fakültəsində ərəb filologiyasından mühazirələr oxuyan Aida xanım pedaqoq alim məharəti ilə Azərbaycan, ərəb, rus və Avropa ədəbiyyatlarının müqayisəsini verir, biri digərindən qidalanaraq formalaşan bu ədəbiyyatların bəşəriyyətə bəxş etdiyi dəyərlərdən soraq verir, ərəb ədiblərinin əsərlərinin tərcümə olunmasını ədəbi-mə-

dəni əlaqələrimizin inkişafında körpü hesab edirdi. Aida xanım ömrünün 30 ilini təmənnaşız sərf etdiyi, məhəbbətlə bağışladığı şərqşünaslıq elmində öz möhürünü vurdu. Adını Azərbaycanın və dünyanın tanınmış şərqşünaslarının, ərəbşünas alimlərin cərgəsinə yazdırdı.

Tanrının ona bəxş etdiyi istedadın, zahiri və batini kamilliyin, gözəlliyn işığını elmimizin üstünə salan Aida xanım əhatəli yaradıcılığı ilə “Ərəb filologiyası məsələləri”, “Yaxın və Orta Şərq”, “Sovet şərqşünaslığının problemləri və perspektivləri”, “Şərqin problemləri: tarix və müasirlik”, “Romantizmin problemləri və Şərq” adlı əsərləri və məqalələri ilə Şərqin təkcə ədəbi-fəlsəfi baxışlarına deyil, ictimai-siyasi quruluşuna, yaşam tərzinə də aydınlıq gətirirdi.

Sent Bövün bioqrafik, İppolit Tenin mədəni, Vilhelm Dilteyin mədəni tarixi, Yunqun analitik psixoloji, Bartın strukturalist metodlarından, Şərqin böyük filosoflarından, klassik düşüncəmizin yaradıcılarından olan Nizami Gəncəvinin İnsan sevgisindən, Məhəmməd Füzulinin İlahi eşqindən, İmadəddin Nəsiminin “Haqq mənam, Haqq məndədir” ucalığından, Mirzə Fətəli Axundzadənin, rus klassiklərinin maarifçilik ideyalarından, Cəlil Məmmədquluzadənin realizmindən, Məhəmməd Hədinin romantizmindən keçərək özünün bütöv Dünya Modelini yaradan professor Aida İmanquliyeva ictimai, fəlsəfi sistemlərin mövcud olduğu elm, mədəniyyət, mədəniyyət və düşüncə səmasında ağılın, məntiqin ulduzu ilə parladi.

Onun cismani yoxluğunu 1992-ci ilin payızından hesablayırlar. Əslində o, hər yazısından sonra bir dəfə mələklər kimi köç edir, sonradan yazı masasına qayıdıb bir başqa nəğmə oxuyur, dastan bağlayırdı. Yarım əsrdən azca çox, qısa, lakin mənalı ömür yolu ilə örnəyə çevrilən, əcəl şərbətini Şərqin qüdrətli sənət-söz adamları, fikir və düşüncə sahibləri kimi eşq bədərindən içərək ölümsüzlüyə qovuşan, “Məhəbbət və gözəllik, ağıl və kamal elə mədəni işıqdır ki, qələbi nurlandırır”, - deyən, ömrünün yarısından çoxunu həsr etdiyi əsərləri ilə dəyərlərin əyənə çevrilən Aida xanım Şərqə Qərbin ortaq dəyərlərinin aynası olan əsərlərində yaşayır.

Bu məqamda unudulmaz şəxsiyyətin ünvanına yönəlmək istədiyim bir fikir var. Qərbli filosof Ralf Uold Emerson (1803 – 1882) deyir: “Dahilərin bioqrafiyası qısa olur, çünki onların bütün həyatı yaradıcılığındadır...”.

“İnsanın etdiyi xeyirxahlıq zahiri mərasimlərə riayət etməkdən yüksəkdə durur və buna görə onu mükafatlandırın Allah üçün daha əziz, daha istəniləndir” kəlamı ilə yerin və göyün mükafatına, Tanrının lütfünə layiq görülən Aida xanım indi həm də övladlarının, nəvələrinin ictimai-siyasi, elmi-pedaqoji, publisistik fəaliyyətində, bir də yetirmələrinin həzin xatirələrində yaşayır. Bu da var ki, heç də hər kəs xatirələrdə qalmır, xatirəyə çevrilir. Hər bir insana, alimə, müəllim və ziyalıya da məhz Aida xanım kimi sevgi dolu xatirələrlə anılmaq, yada salınmaq qismət olmur.

Şəraf CƏLİLİ

